

หมวด 5

มัดจำและกำหนดเบี้ยปรับ

ความทั่วไป

เมื่อมีการทำสัญญาขึ้นแล้ว หากลูกหนี้ไม่ปฏิบัติตามชำระหนี้ให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์แห่งสัญญา นอกจากเจ้าหนี้ชอบที่จะฟ้องร้องต่อศาลขอให้บังคับชำระหนี้ได้แล้ว ถ้าการไม่ชำระหนี้ก่อนก่อให้เกิดความเสียหายอย่างใด ๆ แก่เจ้าหนี้ เจ้าหนี้ก็ยังชอบที่จะฟ้องร้องเรียกค่าสินไหมทดแทนความเสียหายตลอดจนดอกเบี้ยของเงินค่าสินไหมทดแทนความเสียหายนั้นได้อีกด้วย (มาตรา 215 ถึงมาตรา 225)

แต่เนื่องจากการฟ้องร้องเรียกค่าสินไหมทดแทนความเสียหายและดอกเบี้ยดังกล่าวนี้ ต้องเสียค่าขึ้นศาลและค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ต้องเสียเวลาในการดำเนินคดี และศาลอาจกำหนดค่าสินไหมทดแทนความเสียหายให้น้อยกว่าความเสียหายที่เกิดขึ้นจริง ๆ

ดังนั้น เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกตามสมควรให้แก่ผู้ทำสัญญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ จึงเปิดโอกาสให้คู่สัญญาทำความตกลงกันไว้ล่วงหน้ากำหนดหลักประกันการปฏิบัติตามชำระหนี้ตามสัญญา เพื่อความมั่นคงและแน่นอนแห่งสัญญา โดยวางมัดจำไว้หรือกำหนดเบี้ยปรับไว้ หากคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดผิดสัญญาไม่ชำระหนี้ คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งชอบที่จะได้รับชดเชยค่าเสียหายจากมัดจำที่ได้วางไว้หรือเบี้ยปรับที่ได้กำหนดไว้ โดยไม่ต้องเสียเวลาฟ้องร้องและพิสูจน์ความเสียหายว่ามีอย่างไรบ้าง ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 377 ถึงมาตรา 385 ว่าด้วยมัดจำและกำหนดเบี้ยปรับ

บทที่ 1 มัดจำ

ตอนที่ 1 มัดจำคืออะไร

มาตรา 377 บัญญัติว่า

“เมื่อเข้าทำสัญญา ถ้าได้ให้สิ่งใดไว้เป็นมัดจำ ท่านให้ถือว่าการที่ให้มัดจำนั้นย่อมเป็นพยานหลักฐานว่าสัญญานั้นได้ทำกันขึ้นแล้ว อนึ่ง มัดจำนี้ย่อมเป็นประกันการที่จะปฏิบัติตามสัญญานั้นด้วย”

จากบทบัญญัติมาตรา 377 พอจะให้ความหมายของมัดจำได้ว่า หมายความว่าทรัพย์สินซึ่งอาจเป็นเงินตราหรือทรัพย์สินอย่างอื่นก็ได้ ที่คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งได้ส่งมอบให้แก่คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งเพื่อเป็นพยานหลักฐานว่าสัญญานั้นได้ทำกันขึ้นแล้ว และเป็นประกันการที่จะปฏิบัติตามสัญญานั้นด้วย

ซึ่งแยกพิจารณาได้ดังนี้

1. เป็นพยานหลักฐานว่าสัญญานั้นได้ทำกันขึ้นแล้ว

เมื่อบุคคลเข้าทำสัญญากัน ถ้ามีการให้มัดจำกันไว้ มัดจำนั้นย่อมเป็นพยานหลักฐานว่าสัญญานั้นได้ทำกันขึ้นแล้ว

แต่การให้มัดจำกันไว้ มิใช่ข้อสันนิษฐานเด็ดขาดหรือพยานหลักฐานเด็ดขาดว่าสัญญานั้นได้ทำกันขึ้นแล้วเสมอไป หากมีข้อความจริงหรือพยานหลักฐานอื่นมาบดบังแสดงให้เห็นได้ว่าสัญญานั้นยังมีได้ทำกันขึ้น คู่สัญญาก็จะยกเอาการให้มัดจำมาอ้างว่าสัญญาเกิดขึ้นแล้วหาได้ไม่ตัวอย่าง

ก. และ ข. ได้ตกลงกันว่าจะทำสัญญาซื้อขายไม้แก่กัน ก. ผู้จะซื้อได้วางเงินมัดจำไว้กับ ข. แล้ว 4,000 บาท แต่ ก. และ ข. ยังเกียกกันอยู่ในเรื่องเงิน 12,000 บาท ที่ ก. จะหามาให้ ข. กู้ว่าจะเขียนไว้ในสัญญาซื้อขายไม้ด้วยหรือไม่ และยังมีข้อตกลงด้วยว่าสัญญาซื้อขายไม้

ต้องทำเป็นหนังสือ ดังนี้ ครอบงำที่ยังไม่ได้ทำเป็นหนังสือ แม้จะวางมัดจำกันแล้ว สัญญาซื้อขายไม้นั้นก็ยังไม่เกิดขึ้น (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 811/2482, 1541/2509 และ 161/2512)

2. เป็นประกันการที่จะปฏิบัติตามสัญญานั้น

เมื่อบุคคลเข้าทำสัญญากัน ถ้ามีการให้มัดจำกันไว้ นอกจากมัดจำนั้นเป็นพยานหลักฐานว่าสัญญาได้ทำกันขึ้นแล้ว มัดจำนั้นยังเป็นประกันการที่จะปฏิบัติตามสัญญานั้นด้วย ซึ่งมีผลตามมาตรา 378 ดังจะได้อธิบายต่อไป :

ข้อสังเกต

(1) มาตรา 456 วรรคสอง ใช้ถ้อยคำว่า “วางประจำไว้” แต่ก็มีความหมายอย่างเดียวกันกับ “มัดจำ” ตามมาตรา 377 นี้ เพราะต้นร่างซึ่งเป็นภาษาอังกฤษใช้คำว่า “earnest” เหมือนกัน

(2) “การวางมัดจำ” ต่างกับ “การชำระหนี้ล่วงหน้า” หรือ “การชำระหนี้เป็นงวดๆ” กล่าวคือ

“การชำระหนี้ล่วงหน้า” หรือ “การชำระหนี้เป็นงวดๆ” เงินที่ชำระล่วงหน้าหรือชำระเป็นงวดๆ นั้นเป็นวัตถุประสงค์แห่งการชำระหนี้ที่ได้ปฏิบัติไปตามสัญญา เช่น การผ่อนชำระราคาในสัญญาซื้อขายเงินผ่อน การชำระเบี้ยประกันตามสัญญาประกันวินาศภัยหรือสัญญาประกันชีวิต ฯลฯ

ส่วน “การวางมัดจำ” เป็นเพียงพยานหลักฐานและเป็นประกันการปฏิบัติการชำระหนี้ตามสัญญาเท่านั้น เช่น การวางมัดจำหรือการวางประจำในสัญญาจะซื้อจะขายอสังหาริมทรัพย์หรืออสังหาริมทรัพย์ชนิดพิเศษ ตามมาตรา 456 วรรคสอง ฯลฯ

ตอนที่ 2

ผลแห่งการที่มัดจำเป็นประกันการที่จะปฏิบัติตามสัญญา

มาตรา 378 บัญญัติว่า

“มัดจำนั้น ถ้ามิได้ตกลงกันไว้เป็นอย่างอื่น ท่านให้เป็นไปดังกล่าวต่อไปนี้ คือ

- (1) ให้ส่งคืนหรือจัดเอาเป็นการใช้เงินบางส่วน ในเมื่อชำระหนี้
- (2) ให้ริบ ถ้าฝ่ายที่วางมัดจำละเลยไม่ชำระหนี้ หรือการชำระหนี้ตกเป็นพ้นวิสัยเพราะ

พฤติการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่งฝ่ายนั้นต้องรับผิดชอบ หรือถ้ามีการเลิกสัญญาเพราะความผิดของฝ่ายนั้น

(3) ให้ส่งคืน ถ้าฝ่ายที่รับมัดจำละเลยไม่ชำระหนี้ หรือการชำระหนี้ตกเป็นพันธวิสัย เพราะพฤติการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่งฝ่ายนี้ต้องรับผิดชอบ"

มาตรา 377 วางหลักไว้ว่า มัดจำเป็นประกันการที่จะปฏิบัติตามสัญญา และมาตรา 378 บัญญัติต่อไปให้เห็นว่า หากมีการปฏิบัติตามสัญญาหรือไม่ปฏิบัติตามสัญญานั้นแล้วจะมีผลเกี่ยวกับมัดจำนั้นอย่างไร

จากบทบัญญัติมาตรา 378 นี้จะเห็นได้ว่า เมื่อมีการวางมัดจำไว้ หากมีการปฏิบัติตามสัญญาหรือไม่ปฏิบัติตามสัญญานั้นแล้ว มีผลเกี่ยวกับมัดจำดังต่อไปนี้

1. ถ้าคู่สัญญาได้ตกลงกันไว้อย่างไร ก็ต้องเป็นไปตามนั้น

ถ้าคู่สัญญาได้ตกลงกันไว้ว่า หากมีการปฏิบัติตามสัญญาหรือไม่ปฏิบัติตามสัญญา ให้มีผลเกี่ยวกับมัดจำนั้นอย่างไร เช่น ให้จัดเอาเป็นการชำระหนี้รายอื่น ให้ส่งคืนกิ่งหนึ่ง หรือให้รับกิ่งหนึ่ง ฯลฯ ก็ต้องเป็นไปตามข้อตกลงนั้น

2. ถ้าคู่สัญญามีได้ตกลงไว้เป็นอย่างอื่น กฎหมายให้จัดการแก่มัดจำ ดังต่อไปนี้

2.1 ให้ส่งคืนหรือจัดเอาเป็นการใช้เงินบางส่วน

เมื่อมีการชำระหนี้ตามสัญญา มาตรา 378 (1)

กรณีใดต้องส่งคืน กรณีใดต้องจัดเอาเป็นการใช้เงินบางส่วน ย่อมแล้วแต่ความเหมาะสมในแต่ละกรณีเป็นเรื่องๆ ไป

ตัวอย่าง

(1) ก. จ้างให้ ข. ตัดเสื่อ 1 ตัว โดยเอานาฬิกาข้อมือวางมัดจำไว้ เมื่อ ก. มารับเสื่อจาก ข. และจ่ายเงินค่าจ้างตัดเสื่อให้แก่ ข. ข. ต้องส่งคืนนาฬิกาข้อมือให้แก่ ก. ผู้วางมัดจำ

(2) ก. จ้างให้ ข. ตัดเสื่อ 1 ตัว โดยวางมัดจำไว้ 20 บาท เมื่อ ก. มารับเสื่อจาก ข. และจ่ายเงินค่าจ้างตัดเสื่อให้แก่ ข. ก็ให้ถือว่าเงินมัดจำ 20 บาทนั้นเป็นค่าจ้างตัดเสื่อบางส่วนด้วย

2.2 ให้ริบ

ถ้า (1) ฝ่ายที่วางมัดจำละเลยไม่ชำระหนี้ หรือ

(2) การชำระหนี้ตกเป็นพันธวิสัยเพราะเหตุการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่งฝ่ายที่วางมัดจำต้องรับผิดชอบ หรือ

(3) มีการเลิกสัญญาเพราะความผิดของฝ่ายที่วางมัดจำ (มาตรา 378 (2))

“การละเลยไม่ชำระหนี้” อาจเป็นการไม่ชำระหนี้ทั้งหมด หรือไม่ชำระหนี้บางส่วนก็ได้

“การเลิกสัญญาเพราะความผิดของฝ่ายที่วางมัดจำ” คือกรณีเลิกสัญญาตามมาตรา 387, 388 และ 389

ตัวอย่าง

(1) จำเลยทำสัญญาซื้อไม้จากโจทก์ได้วางเงินมัดจำให้โจทก์ไว้ 30,000 บาท ตกส่งไม้กันเป็นงวดๆ ตามกำหนดระยะเวลา เมื่อตรวจรับไม้แต่ละงวดแล้วจำเลยจะจ่ายเงินสดให้โจทก์ทุกงวด ปรากฏว่าโจทก์ส่งไม้ให้จำเลยแล้ว 10 งวด ตามกำหนดในสัญญา และจำเลยตรวจรับไว้แล้ว แต่จำเลยไม่จ่ายเงินให้โจทก์เลย ค่าไม้ค้างอยู่ 45,000 บาท โจทก์ทวงถามแล้วจำเลยก็ไม่ชำระ ดังนี้ ศาลวินิจฉัยว่าจำเลยซึ่งเป็นฝ่ายที่วางมัดจำละเลยไม่ชำระหนี้จึงให้โจทก์รับเงินมัดจำ 30,000 บาทได้ ทั้งบังคับให้จำเลยชำระเงินแก่โจทก์สำหรับส่วนที่เหลือ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1356/2499)

(2) ก. ทำสัญญาจะซื้อรถยนต์จาก ข. คันหนึ่ง ได้วางเงินมัดจำไว้ 3,000 บาท กำหนดชำระราคารถยนต์และส่งมอบรถยนต์กันในวันที่ 31 ธันวาคม 2520 ก่อนที่จะถึงวันนัด ก. ขอขมรถยนต์คันนั้นจาก ข. เอาไปทดลองขับโดยประมาทเป็นเหตุให้รถยนต์คันนั้นพลิกคว่ำไฟไหม้หมด ดังนี้ เป็นกรณีที่การชำระหนี้ตกเป็นพันธวิสัยเพราะเหตุการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่ง ก. ฝ่ายที่วางมัดจำต้องรับผิดชอบ

ดังนั้น ข. จึงรับเงินมัดจำ 3,000 บาท นั้นได้ นอกจากนี้ ถ้า ข. ต้องเสียหายมากกว่าจำนวนเงินมัดจำที่รับนั้น ข. ยังมีสิทธิเรียกเอาค่าเสียหายส่วนที่เกินมัดจำนั้นได้อีกด้วย (มาตรา 218)

(3) ก. ทำสัญญาจะซื้อรถยนต์จาก ข. คันหนึ่ง ได้วางเงินมัดจำไว้ 3,000 บาท กำหนดชำระราคารถยนต์และส่งมอบรถยนต์กันในวันที่ 31 ธันวาคม 2538 ครั้นถึงวันนัด ข. เตรียมส่งมอบรถยนต์ให้ ก. แล้ว แต่ ก. ไม่ชำระเงินราคารถยนต์ให้ ข. ข. จึงบอกเลิกสัญญาตามมาตรา 388

เช่นนี้ ข. ย่อมรับเงินมัดจำ 3,000 บาทนั้นได้ และถ้า ข. ต้องเสียหายมากกว่า

จำนวนเงินมัดจำที่รับนั้น ข. ยังมีสิทธิเรียกร้องเอาค่าเสียหายส่วนที่เกินมัดจำนั้นได้อีกด้วย (มาตรา 218)

(4) โจทก์ทำสัญญาซื้อแบ่งจากจำเลย กำหนดส่งแบ่งเป็นงวดๆ ในการนี้ โจทก์ได้วางเงินมัดจำให้แก่จำเลยไว้จำนวนหนึ่ง ครั้นจะถึงกำหนดส่งแบ่งงวดแรก โจทก์ได้บอกจำเลยให้งดไว้ก่อน จำเลยก็ไม่ได้ส่ง ต่อจากนั้น จำเลยได้ติดต่อกับโจทก์หลายครั้งให้โจทก์บอกมาว่าจะให้ส่งแบ่งเมื่อใด โจทก์ก็กำหนดไม่ได้ จำเลยจึงบอกโจทก์ว่าโจทก์ผิดสัญญาและรับเงินมัดจำนั้น บัดนี้ โจทก์ฟ้องศาลเรียกเงินมัดจำคืน ศาลวินิจฉัยว่า โจทก์เป็นฝ่ายผิดสัญญา จำเลยจึงมีสิทธิรับเงินมัดจำได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 788/2499)

(5) โจทก์ทำสัญญาเช่าบ้านจำเลยมีกำหนด 3 ปี ในสัญญาเช่ามีข้อความว่า โจทก์ได้วางมัดจำแก่จำเลย 9,000 บาท และจำเลยต้องคืนเงินมัดจำเมื่อสัญญาสิ้นสุดลง แต่โจทก์เช่าบ้านจำเลยได้เพียง 3 เดือนก็บอกเลิกการเช่าไปยังจำเลยและเรียกเงินมัดจำคืนจากจำเลย จำเลยไม่ยอมให้ โจทก์จึงฟ้องเรียกเงินมัดจำคืนจากจำเลย ศาลวินิจฉัยว่า การที่โจทก์บอกเลิกสัญญาก่อนครบกำหนดเป็นความผิดของโจทก์และผิดสัญญาเช่าด้วย จำเลยจึงรับเงินมัดจำได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 116/2512)

ข้อสังเกต

พ.ร.บ. ว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 มาตรา 7 บัญญัติถึงกรณีวางมัดจำไว้สูงเกินส่วนไว้ว่า “ในสัญญาที่มีการให้สิ่งใดไว้เป็นมัดจำ หากมีกรณีที่จะต้องรับมัดจำ ถ้ามัดจำนั้นสูงเกินส่วน ศาลจะลดลงให้รับได้เพียงเท่าความเสียหายที่แท้จริงก็ได้”

2.3 ให้ส่งคืน

- ถ้า (1) ฝ่ายที่รับมัดจำละเลยไม่ชำระหนี้ หรือ
(2) การชำระหนี้ตกเป็นพันธวิสัยเพราะพฤติการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่งฝ่ายที่รับมัดจำ

ต้องรับผิดชอบ

ตัวอย่าง

(1) ก. ทำสัญญาจะซื้อรถยนต์จาก ข. คันหนึ่ง ได้วางเงินมัดจำไว้ 3,000 บาท กำหนดชำระราคารถยนต์และส่งมอบรถยนต์กันในวันที่ 31 ธันวาคม 2538 ครั้นถึงวันนัด ก. เตรียมชำระราคารถยนต์ให้แก่ ข. แล้ว แต่ ข. ไม่ส่งมอบรถยนต์ให้แก่ ก.

เช่นนี้ ข. ต้องส่งคืนเงินมัดจำ 3,000 บาทนั้นให้แก่ ก. และถ้า ก. ต้องเสียหายประการใด ก. ก็ยังมีสิทธิเรียกร้องเอาค่าเสียหายได้อีกด้วย (มาตรา 218)

- (2) โจทก์ได้ทำสัญญาว่าจ้างให้จำเลยปลูกสร้างตึกแถวบนที่ดินของกรมการศาสนา ซึ่ง

ให้จำเลยเช่า โจทก์ได้วางเงินมัดจำแก่จำเลย 20,000 บาท แต่จำเลยไม่สามารถจะสร้างได้ เพราะต่อมารกรมการศาสนาได้บอกเลิกสัญญาเช่าเสียแล้ว ดังนี้ ศาลวินิจฉัยว่า จำเลยผู้รับเงินมัดจำละเลยไม่ชำระหนี้ จึงต้องคืนเงินมัดจำให้แก่โจทก์ตามมาตรา 387 (3) (คำพิพากษาฎีกาที่ 1305/2511)

(3) ก. ทำสัญญาจะซื้อรถยนต์จาก ข. คันหนึ่ง ได้วางเงินมัดจำไว้ 3,000 บาท กำหนดชำระราคารถยนต์และส่งมอบรถยนต์กันในวันที่ 31 ธันวาคม 2538 ก่อนจะถึงวันนัด ข. เอารถยนต์คันนั้นไปขายชื้อโดยประมาทเป็นเหตุให้รถยนต์คันนั้นพลิกคว่ำไฟไหม้หมด ดังนี้เป็นกรณีที่มีการชำระหนี้ตกเป็นพันวิสัยเพราะพฤติการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่ง ข. ฝ่ายที่รับมัดจำต้องรับผิดชอบ

ดังนั้น ข. ต้องส่งคืนเงินมัดจำ 3,000 บาทนั้นให้แก่ ก. และถ้า ก. ต้องเสียหายประการใด ก. ก็ยังมีสิทธิเรียกเอาค่าเสียหายได้อีกด้วย (มาตรา 218)

บทที่ 2 กำหนดเบี้ยปรับ

ตอนที่ 1 กำหนดเบี้ยปรับคืออะไร

มาตรา 379 บัญญัติว่า

“ถ้าลูกหนี้สัญญาแก่เจ้าหนี้ว่าจะใช้เงินจำนวนหนึ่งเป็นเบี้ยปรับ เมื่อตนไม่ชำระหนี้ก็ดี หรือไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควรก็ดี เมื่อลูกหนี้ผิดนัดก็ให้ปรับเบี้ยปรับ ถ้าการชำระหนี้อันจะพึงทำนั้นได้แก่งวดการอันใดอันหนึ่ง หากทำการอันนั้นฝ่าฝืนมูลหนี้เมื่อใด ก็ให้ปรับเบี้ยปรับเมื่อนั้น”

และมาตรา 382 บัญญัติว่า

“ถ้าสัญญาว่าจะทำการชำระหนี้เป็นอย่างอื่นให้เป็นเบี้ยปรับ ไม่ใช่ใช้เป็นจำนวนเงินไซ้ร้ ท่านให้นำบทบัญญัติแห่งมาตรา 379 ถึง 381 มาใช้บังคับ แต่ถ้าเจ้าหนี้เรียกเอาเบี้ยปรับแล้ว สิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนก็เป็นอันขาดไป”

จากบทบัญญัติมาตรา 379 และมาตรา 382 นี้ จะเห็นได้ว่า

กำหนดเบี้ยปรับ คือ สัญญาอุปกรณ์ที่ลูกหนี้ตกลงไว้กับเจ้าหนี้ว่า ถ้าลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ หรือชำระหนี้ไม่ถูกต้องสมควร ลูกหนี้รับจะใช้เงินจำนวนหนึ่งหรือชำระหนี้เป็นอย่างอื่นเป็นค่า

ทดแทนความเสียหายให้แก่เจ้าหนี้

กำหนดเบี้ยปรับหรือสัญญาเบี้ยปรับมีลักษณะสำคัญบางประการ ดังต่อไปนี้

1. คู่สัญญาจะกำหนดไว้เป็นเบี้ยปรับเพื่อการไม่ชำระหนี้ หรือเบี้ยปรับเพื่อการไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควรก็ได้
2. เบี้ยปรับที่กำหนดไว้อาจเป็นเงินจำนวนหนึ่ง หรือการชำระหนี้เป็นอย่างอื่นก็ได้
3. เบี้ยปรับนี้ กฎหมายไม่ได้กำหนดว่าลูกหนี้ต้องส่งมอบเบี้ยปรับให้ไว้แก่เจ้าหนี้ ดังนั้น คู่สัญญาจึงเพียงแต่ทำความตกลงกำหนดเบี้ยปรับกันในสัญญาได้ แต่ก็ไม่เป็นการขัดข้องอย่างไรที่ลูกหนี้จะมอบเบี้ยปรับซึ่งอาจเป็นเงินหรือทรัพย์สินอย่างอื่นให้ไว้แก่เจ้าหนี้¹

ผลแตกต่างในเรื่องนี้มีแต่เพียง ถ้าลูกหนี้เพียงแต่ให้สัญญาไว้ต่อเจ้าหนี้ตามมาตรา 379 โดยมีได้ส่งมอบเงินหรือทรัพย์สินอย่างอื่นอันกำหนดเป็นเบี้ยปรับให้เจ้าหนี้อย่างใดไว้ เมื่อลูกหนี้ผิดนัดไม่ชำระหนี้หรือไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควร เจ้าหนี้ก็ฟ้องร้องเรียกเบี้ยปรับอันจะพึงรับนั้นได้

แต่ถ้าลูกหนี้ได้ส่งมอบเงินหรือทรัพย์สินอย่างอื่นอันกำหนดเป็นเบี้ยปรับให้เจ้าหนี้อย่างใดไว้ เมื่อลูกหนี้ผิดนัดไม่ชำระหนี้หรือไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควร เจ้าหนี้ก็รับเบี้ยปรับนั้นได้ทันที

ตอนที่ 2

ผลแห่งการที่สัญญามีกำหนดเบี้ยปรับ

ตามหลักทั่วไปในเรื่องผลบังคับแห่งหนี้ ถ้าลูกหนี้ตามสัญญาผิดสัญญาไม่ชำระหนี้หรือไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควร เจ้าหนี้อ่อมมีสิทธิฟ้องร้องขอให้ศาลสั่งบังคับชำระหนี้ได้ (มาตรา 213) และมีสิทธิฟ้องร้องเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนความเสียหายอันเกิดแต่การนั้นได้อีกด้วย (มาตรา 222 และมาตราอื่นๆ ในกฎหมายลักษณะหนี้) ซึ่งเจ้าหนี้ต้องนำสืบพยานหลักฐานพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าตนต้องเสียหายมากน้อยเพียงใด เพื่อศาลจะได้กำหนดค่าสินไหมทดแทนความเสียหายให้

แต่ถ้าสัญญาใดมีข้อกำหนดเบี้ยปรับไว้ด้วย ถ้าลูกหนี้ตามสัญญานั้นผิดสัญญาไม่ชำระหนี้หรือไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควร เจ้าหนี้ก็มีสิทธิรับเบี้ยปรับหรือฟ้องร้องเรียกเบี้ยปรับอันจะพึงรับนั้นได้ทันที โดยไม่ต้องเสียเวลานำสืบพยานหลักฐานพิสูจน์ความเสียหายแต่อย่างใดเลย

¹จิตติ ดิงคภักดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 89

ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ที่บัญญัติไว้ในมาตรา 379 ถึงมาตรา 382 ซึ่งแยกพิจารณาได้ดังนี้

1. เจ้าหนี้รับเบี้ยปรับได้เมื่อใด
2. เจ้าหนี้รับเบี้ยปรับได้เพียงใด
3. กรณีกำหนดเบี้ยปรับไว้เป็นการชำระหนี้เป็นอย่างอื่น

ดังจะได้อธิบายเป็นลำดับไป

1. เจ้าหนี้รับเบี้ยปรับได้เมื่อใด

มาตรา 379 บัญญัติว่า

“ถ้าลูกหนี้สัญญาแก่เจ้าหนี้ว่าจะใช้เงินจำนวนหนึ่งเป็นเบี้ยปรับ เมื่อตนไม่ชำระหนี้ก็ดี หรือไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควรก็ดี เมื่อลูกหนี้ผิดนัดก็ให้รับเบี้ยปรับ ถ้าการชำระหนี้อื่นจะพึงทำนั้นได้แก่งวดการอันใดอันหนึ่ง หากทำการอันนั้นฝ่าฝืนมูลหนี้เมื่อใดก็ให้รับเบี้ยปรับเมื่อ นั้น”

ปัญหาที่ว่าเจ้าหนี้รับเบี้ยปรับได้เมื่อใด ต้องแยกพิจารณาเป็น 2 กรณี คือ

1.1 กรณีวัตถุประสงค์หนึ่งเป็นการกระทำหรือการโอนกรรมสิทธิ์ส่งมอบทรัพย์สิน

เมื่อลูกหนี้ผิดนัด เจ้าหนี้ก็รับเบี้ยปรับได้

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บัญญัติเรื่อง “ลูกหนี้ผิดนัด” ไว้ในมาตรา 204, 205 และมาตราอื่นๆ แห่งกฎหมายลักษณะหนี้ ซึ่งนักศึกษาจะได้ศึกษาต่อไปในวิชากฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหนี้

ในชั้นนี้ ขอให้ทำความเข้าใจในเบื้องต้นแต่เพียง

1.1.1 ในกรณีเป็นหนี้อันมิได้กำหนดเวลาชำระหนี้ไว้ตามวันแห่งปฏิทิน

ถ้าหนี้ถึงกำหนดชำระแล้วและภายหลังแต่นั้นเจ้าหนี้ได้ให้คำเตือนลูกหนี้แล้ว ลูกหนี้ยังไม่ชำระหนี้ไซ้ ลูกหนี้ได้ชื่อว่าผิดนัดเพราะเขาเตือนแล้ว (มาตรา 204 วรรคแรก)

ตัวอย่าง

ก. เซ้ารถยนต์ของ ข. ไปซื้บซี กำหนดอัตราค่าเช่าวันละ 100 บาท และมีข้อตกลง กำหนดไว้ในสัญญาเช่าด้วยว่า ถ้า ข. เรียกรถยนต์คืนเมื่อใด ก. ต้องนำมาส่งคืนแก่ ข. ภายใน สองวันนับแต่วันที่ ข. เรียกคืน มิฉะนั้น ก. ต้องเสียค่าปรับให้แก่ ข. วันละ 200 บาท ในการ ทำสัญญานี้ ก. ได้วางเงินประกันค่าเสียหายไว้แก่ ข. เป็นจำนวน 5,000 บาท

ตามสัญญาเช่ารถยนต์ระหว่าง ก. และ ข. ดังกล่าวนี้ ก. จึงเป็นลูกหนี้ในอันที่จะต้องส่งคืนรถยนต์ให้แก่ ข. แต่มีได้กำหนดเวลาชำระหนี้ (ส่งคืนรถยนต์) ไว้ตามวันแห่งปฏิทิน ข. เจ้าหนี้จึงเรียกให้ ก. ชำระหนี้ (ส่งคืนรถยนต์) ได้โดยพลัน (มาตรา 203) จึงถือได้ว่าหนี้ (การส่งคืนรถยนต์) ถึงกำหนดชำระแล้ว

ถ้า ข. เจ้าหนี้ได้ให้ค่าเตือน ก. ลูกหนี้แล้วว่าให้นำรถยนต์มาส่งคืน แต่ ก. ไม่นำรถยนต์มาส่งคืนแก่ ข. ภายในสองวันนับแต่วันที่ ข. เรียกคืน ก. ลูกหนี้ย่อมได้ชื่อว่าผิดนัด (มาตรา 204 วรรคแรก) ข. จึงชอบที่จะริบเบียปรับได้จากเงินประกันที่ ก. วางไว้แก่ ข.

1.1.2 ในกรณีเป็นหนี้อันได้กำหนดเวลาชำระหนี้ไว้ตามวันแห่งปฏิทิน

ถ้าลูกหนี้มิได้ชำระหนี้ตามกำหนดไซ้ ท่านว่าลูกหนี้ตกเป็นผู้ผิดนัดโดยมีพักต้องเตือนเลย (มาตรา 204 วรรคสอง)

ตัวอย่าง

ก. เช่ารถยนต์ของ ข. ไปขับซีมีกำหนด 7 วัน กำหนดอัตราค่าเช่าวันละ 100 บาท และมีข้อตกลงกำหนดไว้ในสัญญาเช่าด้วยว่า ถ้า ก. ไม่ส่งคืนรถยนต์แก่ ข. ตามกำหนด ก. ต้องเสียค่าปรับให้แก่ ข. วันละ 200 บาท ในการทำสัญญานี้ ก. ใ้วางเงินประกันค่าเสียหายไว้แก่ ข. เป็นจำนวน 5,000 บาท

ตามสัญญาเช่ารถยนต์ระหว่าง ก. และ ข. ดังกล่าวนี้ ก. จึงเป็นลูกหนี้ในอันที่จะต้องส่งคืนรถยนต์ให้แก่ ข. โดยกำหนดเวลาชำระหนี้ไว้ตามวันแห่งปฏิทิน (คำนวณนับได้โดยปฏิทิน)

ดังนั้น ถ้า ก. ลูกหนี้มิได้ชำระหนี้ (ส่งคืนรถยนต์) แก่ ข. ตามกำหนด ก. ลูกหนี้ย่อมตกเป็นผู้ผิดนัด โดย ข. เจ้าหนี้ไม่ต้องให้ค่าเตือนเลย (มาตรา 204 วรรคสอง) ข. จึงชอบที่จะริบเบียปรับได้จากเงินประกันที่ ก. วางไว้แก่ ข.

1.2 กรณีวัตถุแห่งหนี้เป็นการงดเว้นกระทำการอันใดอันหนึ่ง

หากลูกหนี้กระทำการอันนั้นฝ่าฝืนมูลหนี้เมื่อใด เจ้าหนี้ก็ริบเบียปรับได้เมื่อนั้น

ตัวอย่าง

ก. จ้าง ข. ทำงานในร้านเครื่องพิมพ์ดีดของ ก. โดยมีข้อสัญญาว่า เมื่อ ข. ออกจากร้านของ ก. ไปแล้ว ภายในเวลา 5 ปี ห้ามมิให้ ข. ไปทำงานเป็นช่างซ่อมเครื่องพิมพ์ดีดในร้านอื่นในกรุงเทพฯ มิฉะนั้น ข. ต้องเสียเบียปรับให้แก่ ก. เป็นเงิน 10,000 บาท

ตั้งนี้ ภายในเวลา 5 ปีนับแต่เมื่อ ข. ออกจากบ้านของ ก. ไปแล้ว หาก ข. ไปทำการ เป็นช่างซ่อมเครื่องพิมพ์ดีดในร้านอื่นในกรุงเทพฯ เมื่อใด ก. ก็รีบเบียดเบียนหรือฟ้องร้องเรียก เบียดเบียนอันจะพึงรีบ แล้วแต่กรณี ได้เมื่อนั้น

2. เจ้าหนี้รับเบียดเบียนได้เพียงใด

ปัญหาที่ว่าเจ้าหนี้จะรับเบียดเบียนหรือเรียกเอาเบียดเบียนอันจะพึงรีบได้เพียงใด ประมวล กฎหมายแพ่งและพาณิชย์บัญญัติไว้ในมาตรา 380 และมาตรา 381 คือ

2.1 เบียดเบียนเพื่อการไม่ชำระหนี้

มาตรา 380 บัญญัติว่า

“ถ้าลูกหนี้ได้สัญญาไว้ว่าจะให้เบียดเบียนเมื่อคนไม่ชำระหนี้ เจ้าหนี้จะเรียกเอาเบียดเบียนอันจะพึงรีบนั้นแทนการชำระหนี้ก็ได้ แต่ถ้าเจ้าหนี้แสดงต่อลูกหนี้ว่าจะเรียกเอาเบียดเบียนนั้นแล้ว ก็เป็นอันขาดสิทธิเรียกร้องชำระหนี้ต่อไป

ถ้าเจ้าหนี้มีสิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนเพื่อการไม่ชำระหนี้ จะเรียกเอาเบียดเบียนอันจะพึงรีบนั้นในฐานะเป็นจำนวนน้อยที่สุดแห่งค่าเสียหายก็ได้ การพิสูจน์ค่าเสียหายยิ่งกว่านั้น ท่านก็อนุญาติให้พิสูจน์ได้”

จากมาตรา 380 จะเห็นได้ว่า การรับเบียดเบียนเพื่อการไม่ชำระหนี้มีหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

(1) เจ้าหนี้มีสิทธิเลือกที่จะรีบหรือเรียกเอาเบียดเบียนหรือเรียกร้องให้ลูกหนี้ชำระหนี้ตามสัญญานั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง

ในกรณีที่สัญญาได้มีกำหนดเบียดเบียนไว้ว่า ลูกหนี้จะให้เบียดเบียนเมื่อคนไม่ชำระหนี้ ถ้าลูกหนี้ผิดนัดไม่ชำระหนี้ เจ้าหนี้อย่อมมีสิทธิรับเบียดเบียนหรือเรียกเอาเบียดเบียนอันจะพึงรีบแทนการชำระหนี้ได้ และเมื่อเจ้าหนี้แสดงเจตนาต่อลูกหนี้ว่าจะรีบหรือเรียกเอาเบียดเบียนแทนการชำระหนี้ดังกล่าวแล้ว เจ้าหนี้จะเรียกร้องให้ลูกหนี้ชำระอีกไม่ได้ ต้องห้ามตามมาตรา 380 วรรคแรก ซึ่งก็หมายความว่าเจ้าหนี้มีสิทธิเลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น ระหว่างรีบหรือเรียกเอาเบียดเบียนกับเรียกร้องให้ลูกหนี้ชำระหนี้ตามสัญญานั้น

ตัวอย่าง

ก. ทำสัญญาขายรถยนต์ให้แก่ ข. คันหนึ่งราคา 50,000 บาท กำหนดส่งมอบรถยนต์ในวันที่ 31 ธันวาคม 2538 โดยมีข้อตกลงกำหนดเบียดเบียนไว้ว่า ถ้า ก. ไม่ส่งมอบรถยนต์ภายในกำหนด ก. ต้องเสียเบียดเบียนให้แก่ ข. เป็นเงิน 5,000 บาท ปรากฏว่า ก. ไม่ส่งมอบรถ

ยนต์ให้แก่ ข. เช่นนี้ ข. ย่อมมีสิทธิริบเบียปรับหรือเรียกเอาเบียปรับ 5,000 บาท แทนการชำระหนี้จาก ก. ได้ แต่เมื่อ ข. ริบหรือเรียกเอาเบียปรับ 5,000 บาทนั้นแล้ว ข. ก็หมดสิทธิเรียกร้องให้ ก. ชำระหนี้ (ส่งมอบรถยนต์) แก่คนอีก

ข้อสังเกต

(1) ถ้าเจ้าหนี้ใช้สิทธิเรียกร้องให้ลูกหนี้ชำระหนี้ก่อน แต่ไม่ได้ผล เจ้าหนี้ไม่ต้องการเรียกร้องให้ชำระหนี้อีกต่อไป เจ้าหนี้จึงริบเบียปรับหรือเรียกเอาเบียปรับอันจะพึงริบแทนการชำระหนี้ ดังนี้ย่อมทำได้ ไม่เป็นการต้องห้ามตามมาตรา 380 วรรคแรกแต่อย่างใด

ตัวอย่าง

จากตัวอย่างข้างต้น ถ้า ข. ใช้สิทธิเรียกร้องให้ ก. ส่งมอบรถยนต์แก่ตนก่อน เมื่อไม่ได้ผล ข. จึงริบเบียปรับหรือเรียกเอาเบียปรับ 5,000 บาทแทนการชำระหนี้จาก ก. เช่นนี้ ข. ย่อมทำได้ แต่เมื่อ ข. ริบหรือเรียกเอาเบียปรับ 5,000 บาท เช่นนั้นแล้ว ข. ก็หมดสิทธิเรียกร้องให้ ก. ชำระหนี้ (ส่งมอบรถยนต์) แก่คนอีก

(2) ถ้าเจ้าหนี้ใช้สิทธิเรียกร้องให้ลูกหนี้ชำระหนี้และได้ผลแล้ว คือ ลูกหนี้ชำระหนี้และชดใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายให้แก่เจ้าหนี้แล้ว เจ้าหนี้ก็หมดสิทธิที่จะริบเบียปรับหรือเรียกเอาเบียปรับได้อีก

ตัวอย่าง

จากตัวอย่างข้างต้น ถ้า ข. ใช้สิทธิเรียกร้องให้ ก. ส่งมอบรถยนต์และชดใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ เมื่อ ก. ส่งมอบรถยนต์และชดใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายอันเกิดแต่การชำระหนี้ล่าช้าให้แก่ ข. แล้ว ข. ก็หมดสิทธิที่จะริบเบียปรับหรือเรียกเอาเบียปรับได้อีก

(2) ในกรณีที่เจ้าหนี้เลือกเอาเบียปรับ แต่เบียปรับไม่เพียงพอสำหรับชดใช้ค่าเสียหาย เจ้าหนี้ยังมีสิทธิเรียกเอาค่าเสียหายที่มากกว่าเบียปรับได้อีกด้วย

ในกรณีที่สัญญาใดมีกำหนดเบียปรับไว้ว่า ลูกหนี้จะให้เบียปรับเมื่อตนไม่ชำระหนี้ นอกจากเจ้าหนี้จะมีสิทธิริบเบียปรับหรือเรียกเอาเบียปรับอันจะพึงริบแทนการชำระหนี้ตามมาตรา 380 วรรคแรกแล้ว เจ้าหนี้ยังอาจใช้สิทธิตามหลักทั่วไปในเรื่องผลบังคับแห่งหนี้ (มาตรา 213, 222 และมาตราอื่นๆ ในกฎหมายลักษณะหนี้) ได้อีกทางหนึ่ง คือ ใช้สิทธิฟ้องร้องขอให้ศาลสั่งบังคับชำระหนี้และเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนความเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้

เมื่อเจ้าหนี้ใช้สิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนความเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ กรณีก็ต้องตามมาตรา 380 วรรคสอง กล่าวคือ

ถ้าเจ้าหนี้มีสิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนความเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ เจ้าหนี้จะริบเบียปรับหรือเรียกเอาเบียปรับอันจะพึงริบนั้นในฐานะเป็นจำนวนน้อยที่สุดแห่งค่าเสียหายก็ได้ และถ้าหากเจ้าหนี้ต้องเสียหายมากกว่าจำนวนเบียปรับที่ริบหรือเรียกเอานั้น เจ้าหนี้ก็ยังมีสิทธิพิสูจน์ความเสียหายที่มากกว่าเบียปรับนั้นและเรียกร้องให้ลูกหนี้ชดใช้ได้อีกด้วย

ตัวอย่าง ข. ฟ้องร้องให้ ก. ส่งมอบรถยนต์และชดใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ หาก ข. พิสูจน์ได้ว่ากรณีที่ ก. ไม่ชำระหนี้ (ส่งมอบรถยนต์) ทำให้ ข. ต้องเสียหายคิดเป็นเงิน 7,000 บาท ข. จะริบเบียปรับหรือเรียกเอาเบียปรับ 5,000 บาทนั้นในฐานะเป็นจำนวนน้อยที่สุดแห่งค่าเสียหายก็ได้ และ ข. ยังมีสิทธิเรียกร้องเอาค่าสินไหมทดแทนความเสียหายได้อีก 2,000 บาท

2.2 เบี้ยปรับเพื่อการไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควร

มาตรา 381 บัญญัติว่า

“ถ้าลูกหนี้ได้สัญญาไว้ว่าจะให้เบียปรับเมื่อตนไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควร เช่นว่าไม่ชำระหนี้ตรงตามเวลาที่กำหนดไว้ เป็นต้น นอกจากเรียกให้ชำระหนี้ เจ้าหนี้จะเรียกเอาเบียปรับอันจะพึงริบนั้นอีกด้วยก็ได้

ถ้าเจ้าหนี้มีสิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนในมูลชำระหนี้ไม่ถูกต้องสมควร ท่านให้บังคับตามบทบัญญัติแห่งมาตรา 380 วรรค 2

ถ้าเจ้าหนี้อยอมรับชำระหนี้แล้ว จะเรียกเอาเบียปรับได้ต่อเมื่อได้บอกสงวนสิทธิไว้ เช่นนั้นในเวลารับชำระหนี้”

จากมาตรา 381 จะเห็นได้ว่า การริบเบียปรับเพื่อการไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควร มีหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

(1) เจ้าหนี้มีสิทธิจะริบหรือเรียกเอาเบียปรับและเรียกร้องให้ลูกหนี้ชำระหนี้ตามสัญญานั้นให้ถูกต้องสมควรได้ด้วย

“ลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควร” ไม่ใช่เรื่องที่ลูกหนี้ไม่ชำระหนี้เสียเลย แต่หมายความว่าลูกหนี้ชำระหนี้ให้แก่เจ้าหนี้ แต่การชำระหนี้ของลูกหนี้ไม่ถูกต้องสมควรตามวัตถุประสงค์แห่งหนี้ ซึ่งมาตรา 381 วรรคแรก ยกตัวอย่างไว้ว่า ไม่ชำระหนี้ตรงตามเวลาที่กำหนด

ไว้ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกรณีอื่นๆ อีก เช่น ชำระหนี้ผิดสถานที่ตามที่ตกลงกันไว้ ชำระหนี้ไม่เต็มจำนวน ฯลฯ

ในกรณีที่สัญญาได้มีกำหนดเบี้ยปรับไว้ว่า ลูกหนี้จะให้เบี้ยปรับเมื่อตนไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควร ถ้าลูกหนี้ผิดนัดไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควรตั้งกล่าวข้างต้น เจ้าหนี้ย่อมมีสิทธิฟ้องร้องขอให้ศาลสั่งบังคับชำระหนี้ได้ และมีสิทธิริบเบี้ยปรับหรือเรียกเอาเบี้ยปรับอันจะพึงรับนั้นได้อีกด้วย ไม่มีข้อจำกัดห้ามไว้ดังเช่นในกรณีริบเบี้ยปรับเพื่อการไม่ชำระหนี้เลย ตามมาตรา 380 วรรคแรก

ตัวอย่าง

ก. ทำสัญญาจ้าง ข. ก่อสร้างบ้านหลังหนึ่ง กำหนดแล้วเสร็จภายใน 5 เดือนนับแต่วันทำสัญญาโดยมีข้อตกลงกำหนดเบี้ยปรับกันไว้ว่า ถ้า ข. ก่อสร้างไม่เสร็จตามกำหนดในสัญญา ข. ต้องเสียค่าปรับให้แก่ ก. วันละ 500 บาท ครั้นครบกำหนดตามสัญญาแล้ว ข. ยังก่อสร้างไม่เสร็จ เช่นนี้ นอกจาก ก. มีสิทธิฟ้องร้องขอให้ศาลสั่งบังคับให้ ข. ก่อสร้างบ้านหลังนั้นให้แล้วเสร็จโดยเร็วแล้ว ก. ยังมีสิทธิริบเบี้ยปรับหรือเรียกเอาเบี้ยปรับอันจะพึงรับจาก ข. ได้อีกในอัตราวันละ 500 บาท จนกว่า ข. สร้างเสร็จ

(2) ถ้าเบี้ยปรับไม่เพียงพอสำหรับชดใช้ค่าเสียหาย เจ้าหนี้ยังมีสิทธิเรียกเอาค่าเสียหายที่มากกว่าเบี้ยปรับได้อีกด้วย

การที่ลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควรนั้น เจ้าหนี้ย่อมมีสิทธิฟ้องร้องขอให้ศาลสั่งบังคับชำระหนี้ได้ตามมาตรา 213 และมีสิทธิฟ้องร้องเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนความเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควรได้ตามมาตรา 215, 222 และมาตราอื่นๆ ในกฎหมายลักษณะหนี้

สำหรับในส่วนค่าสินไหมทดแทนความเสียหายนั้น เจ้าหนี้จะริบเบี้ยปรับหรือเรียกเอาเบี้ยปรับอันจะพึงรับนั้นในฐานะเป็นจำนวนน้อยที่สุดแห่งค่าเสียหายก็ได้ และถ้าหากเจ้าหนี้ต้องเสียหายมากกว่าจำนวนเบี้ยปรับที่ริบหรือเรียกเอานั้น เจ้าหนี้ยังมีสิทธิพิสูจน์ความเสียหายที่มากกว่าเบี้ยปรับนั้นและเรียกร้องให้ลูกหนี้ชดใช้ได้อีกด้วย

ตัวอย่าง

จากตัวอย่างข้างต้น ถ้า ก. ฟ้องร้องขอให้ศาลสั่งบังคับให้ ข. ก่อสร้างบ้านหลังนั้นให้แล้วเสร็จโดยเร็วและฟ้องร้องเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนความเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควร หาก ก. พิสูจน์ได้ว่ากรณีที่ ข. ก่อสร้างบ้านไม่เสร็จตามกำหนด ทำให้ ก. ต้องเสียหายคิดเป็นเงินวันละ 700 บาท ก. จะริบเบี้ยปรับหรือเรียกเอาเบี้ยปรับวันละ 500 บาท ในฐานะเป็น

จำนวนน้อยที่สุดแห่งค่าเสียหายก็ได้ และ ก. ยังมีสิทธิเรียกร้องเอาค่าสินไหมทดแทนความเสียหายได้อีกวันละ 200 บาท

(3) ถ้าเจ้าหนี้ยอมรับชำระหนี้อันไม่ถูกต้องสมควรนั้นแล้ว เจ้าหนี้จะเรียกเอาเบี้ยปรับได้ต่อเมื่อได้บอกสงวนสิทธิไว้เช่นนั้นในเวลาชำระหนี้

การที่ลูกหนี้ชำระหนี้ไม่ถูกต้องสมควรหรือไม่ถูกต้องตามวัตถุประสงค์แห่งหนี้ เช่น ชำระหนี้ล่าช้า ชำระหนี้ผิดสถานที่ ชำระหนี้ไม่เต็มจำนวน ฯลฯ ถ้าเจ้าหนี้ยอมรับชำระ ก็พอจะอนุมานได้ว่าเจ้าหนี้พอใจแล้ว ดังนั้น เจ้าหนี้จะเรียกเอาเบี้ยปรับไม่ได้ เจ้าหนี้จะเรียกเอาเบี้ยปรับได้ต่อเมื่อเจ้าหนี้ได้บอกกล่าวไว้ในขณะรับชำระหนี้ว่า คนยังสงวนสิทธิที่จะเรียกเอาเบี้ยปรับเพื่อการไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควรอีกด้วย

ตัวอย่าง

(1) จากตัวอย่างข้างต้น ข. ก่อสร้างบ้านไม่สำเร็จตามกำหนดในสัญญา แต่ภายหลังจากนั้นอีก 10 วัน ข. จึงก่อสร้างเสร็จ ถ้า ก. รับมอบบ้านไว้ ก. จะเรียกเอาเบี้ยปรับเพื่อการที่ ข. ก่อสร้างล่าช้าไม่สำเร็จตามกำหนดได้ต่อเมื่อ ก. ได้บอกกล่าวไว้ในขณะรับมอบบ้านว่าตนยังสงวนสิทธิที่จะเรียกเอาเบี้ยปรับอันจะพึงรับเพื่อการไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควร

(2) โจทก์ว่าจ้างจำเลยซ่อมรถยนต์ซึ่งจะต้องกระทำให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้ มิฉะนั้นจำเลยจะต้องถูกปรับเป็นรายวันจนกว่าจะซ่อมเสร็จ แต่เมื่อโจทก์ยอมรับมอบรถยนต์ที่จำเลยซ่อมเสร็จเรียบร้อยแล้วหลังจากที่พ้นกำหนดเวลาตามสัญญาแล้ว อันเป็นการยอมรับชำระหนี้โดยมิได้บอกสงวนสิทธิที่จะเรียกเอาเบี้ยปรับ โจทก์ย่อมหมดสิทธิจะเรียกเอาเบี้ยปรับจากจำเลยตาม ป.พ.พ. มาตรา 381 วรรคท้าย (คำพิพากษาฎีกาที่ 2974/2526)

ข้อสังเกต

ในกรณีที่เจ้าหนี้หมดสิทธิเรียกเอาเบี้ยปรับ (ตามข้อกำหนดเบี้ยปรับ) เจ้าหนี้ยังคงมีสิทธิตามกฎหมายลักษณะหนี้เรียกเอาค่าสินไหมทดแทนความเสียหายจากลูกหนี้ได้ (ป.พ.พ. มาตรา 215, 222 และมาตราอื่นๆ ในเรื่องการไม่ชำระหนี้ คือ มาตรา 203-225) โดยเจ้าหนี้ต้องฟ้องร้องและพิสูจน์ความเสียหายว่าเกิดขึ้นอย่างไรเพียงใด

3. กรณีกำหนดเบี้ยปรับไว้เป็นการชำระหนี้เป็นอย่างอื่น

มาตรา 382 บัญญัติว่า

“ถ้าสัญญาว่าจะทำการชำระหนี้เป็นอย่างอื่นให้เป็นเบี้ยปรับ ไม่ใช่ใช้เป็นจำนวนเงินไซ้ร้ ท่านให้นำบทบัญญัติแห่งมาตรา 379 ถึง 381 มาใช้บังคับ แต่ถ้าเจ้าหนี้เรียกเอาเบี้ยปรับแล้ว สิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนก็เป็นอันขาดไป”

การทำสัญญาโดยมีข้อกำหนดเบี้ยปรับ นอกจากจะกำหนดเบี้ยปรับเป็นเงินจำนวนหนึ่ง
ได้แล้ว จะกำหนดเบี้ยปรับเป็น การชำระหนี้^{หรืออย่างอื่นก็ได้} เช่น การโอนทรัพย์สินอย่างอื่นอันมี
ใช้เงินตรา การกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง การงดเว้นกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นต้น

ผลบังคับเกี่ยวกับเบี้ยปรับซึ่งกำหนดไว้เป็นการชำระหนี้^{หรืออย่างอื่น} ในข้อที่ว่าเจ้าหนี้จะ
ริบเบี้ยปรับได้เมื่อใดและเจ้าหนี้จะริบเบี้ยปรับได้เพียงใดนั้น *โดยทั่วไป* ก็มีผลเช่นเดียวกับกรณี
กำหนดเบี้ยปรับไว้เป็นเงินจำนวนหนึ่ง ตามมาตรา 379, 380 และ 381 ดังได้อธิบายมาแล้ว
แต่มีข้อยกเว้น แยกต่างกันอยู่ประการหนึ่ง คือ

กรณีกำหนดเบี้ยปรับไว้เป็นเงินจำนวนหนึ่ง

ถ้าเจ้าหนี้ใช้สิทธิเรียกร้องตามหลักทั่วไปในเรื่องผลบังคับแห่งหนี้ คือ ฟ้องร้องขอให้
ศาลสั่งบังคับชำระหนี้และเรียกค่าสินไหมทดแทนความเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้หรือไม่
ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควร เจ้าหนี้จะริบเบี้ยปรับหรือเรียกเอาเบี้ยปรับอันจะพึงรับนั้นในฐานะเป็น
จำนวนน้อยที่สุดแห่งค่าเสียหายก็ได้ และถ้าเจ้าหนี้ต้องเสียหายมากกว่าจำนวนเบี้ยปรับที่ริบ
หรือเรียกเอานั้น เจ้าหนี้ก็ยังมีสิทธิพิสูจน์ความเสียหายที่มากกว่าเบี้ยปรับนั้น และเรียกร้องให้
ลูกหนี้ชดเชยได้อีกด้วย (มาตรา 380 วรรคสอง, มาตรา 381 วรรคสอง)

หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ เจ้าหนี้เรียกเอาได้ทั้งเบี้ยปรับและค่าสินไหมทดแทน (สำหรับความ
เสียหายส่วนที่เกินจากเบี้ยปรับ)

ส่วนกรณีกำหนดเบี้ยปรับเป็นการชำระหนี้^{หรืออย่างอื่น}

ถ้าเจ้าหนี้เรียกเอาเบี้ยปรับแล้ว สิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนก็เป็นอันขาดไป (มาตรา
382)

กล่าวคือ เจ้าหนี้ต้องเลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่งว่าจะริบหรือเรียกเอาเบี้ยปรับ หรือ จะ
เรียกเอาค่าสินไหมทดแทนความเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้หรือไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควร

เจ้าหนี้จะฟ้องร้องเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนความเสียหายอันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้
หรือไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควรและริบเบี้ยปรับหรือเรียกเอาเบี้ยปรับอันจะพึงรับในฐานะเป็น
จำนวนน้อยที่สุดแห่งค่าเสียหายด้วยไม่ได้

เหตุผลในเรื่องนี้ก็คือ เนื่องจากเบี้ยปรับที่กำหนดไว้เป็นการชำระหนี้^{หรืออย่างอื่น}นั้น
เป็นการยากที่จะคำนวณว่ามีราคามากน้อยเพียงใด เพียงพอแก่ความเสียหายหรือไม่ และตาม
ปกติจะแบ่งเป็นส่วนๆ อย่างเงินไม่ได้ มาตรา 382 จึงบัญญัติเป็นการตัดปัญหาไว้ว่า ถ้าเจ้าหนี้
เรียกเอาเบี้ยปรับแล้ว สิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนก็เป็นอันขาดไป

ตัวอย่าง

ก. ทำสัญญาขายที่ดินแปลงหนึ่งให้แก่ ข. ในสัญญามีข้อกำหนดว่า ถ้า ก. ไม่โอนที่ดินให้แก่ ข. ภายในกำหนดตามสัญญา ก. ยอมให้รถยนต์คันหนึ่งของ ก. เป็นเบี้ยปรับแก่ ข. เช่นนี้ เป็นการทำสัญญาโดยมีข้อกำหนดเบี้ยปรับเป็นการชำระหนี้เป็นอย่างอื่น

ถ้า ก. ผิดนัดไม่โอนที่ดินให้แก่ ข. ภายในกำหนดตามสัญญา ข. ชอบที่จะริบรถยนต์คันนั้นหรือเรียกเอารถยนต์คันนั้นเป็นเบี้ยปรับอันจะพึงริบได้ แต่ถ้า ข. ริบรถยนต์คันนั้นหรือเรียกเอารถยนต์คันนั้นเป็นเบี้ยปรับอันจะพึงริบแล้ว ข. จะเรียกเอาค่าสินไหมทดแทนความเสียหายเพิ่มเติมจาก ก. อีกไม่ได้

ตอนที่ 3

การลดเบี้ยปรับที่กำหนดไว้สูงเกินส่วน

มาตรา 383 บัญญัติไว้ว่า

“ถ้าเบี้ยปรับที่รับนั้นสูงเกินส่วน ศาลจะลดลงเป็นจำนวนพอสมควรก็ได้ ในการที่จะวินิจฉัยว่าสมควรเพียงใดนั้น ท่านให้พิเคราะห์ถึงทางได้เสียของเจ้าหนี้ทุกอย่างอันชอบด้วยกฎหมาย ไม่ใช่แต่เพียงทางได้เสียในเชิงทรัพย์สิน เมื่อได้ใช้เงินตามเบี้ยปรับแล้ว สิทธิเรียกร้องขอลดก็เป็นอันขาดไป

นอกจากกรณีที่กล่าวไว้ในมาตรา 379 และ 382 ท่านให้ใช้วิธีเดียวกันนี้บังคับ ในเมื่อบุคคลสัญญาว่าจะให้เบี้ยปรับเมื่อตนกระทำหรืองดเว้นกระทำการอันหนึ่งอันใดนั้นด้วย”

การลดเบี้ยปรับที่กำหนดไว้สูงเกินส่วนตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 383 มีข้อพิจารณา ดังนี้

1. เหตุผลที่มาตรา 383 ให้อำนาจศาลสั่งลดเบี้ยปรับได้

เนื่องจากหลักเกณฑ์ในเรื่องเสรีภาพแห่งการแสดงเจตนาและความศักดิ์สิทธิ์ของเจตนาบุคคลจึงอาจแสดงเจตนาที่กำหนดเบี้ยปรับกันไว้อย่างไรเพียงใดก็ได้

แต่อาจเป็นไปได้ว่าในบางกรณีบุคคลกำหนดเบี้ยปรับกันไว้สูงเกินกว่าที่จะพึงเป็นไปตามเหตุผลธรรมดา เช่น ทำสัญญาซื้อขายทรัพย์สินธรรมดาซึ่งมีราคาเพียง 1,000 บาท แต่กำหนดไว้ว่าหากผู้ขายไม่ส่งมอบทรัพย์สินที่ขายให้แก่ผู้ซื้อตามกำหนด ผู้ขายต้องเสียเบี้ยปรับให้แก่ผู้ซื้อเป็นเงินถึง 10,000 บาท

ดังนั้น เพื่อเป็นการป้องกันและแก้ไขมิให้บุคคลกำหนดเบี้ยปรับไว้สูงเกินส่วน อันเป็นทางให้บุคคลได้เปรียบเสียเปรียบกันอย่างไม่เป็นธรรม มาตรา 383 จึงให้อำนาจศาลสั่งลดเบี้ยปรับได้

2. เบี้ยปรับที่ศาลจะลดลงได้ เป็นเบี้ยปรับที่กำหนดไว้ในกรณีใดบ้าง

เบี้ยปรับที่ศาลจะลดลงได้ตามมาตรา 383 นี้แยกออกได้ 2 กรณี คือ

2.1 เบี้ยปรับที่กำหนดไว้ในสัญญา (มาตรา 383 วรรคแรก)

เบี้ยปรับที่กำหนดไว้ในสัญญาอาจเป็นเบี้ยปรับที่กำหนดไว้เป็นเงินจำนวนหนึ่ง ตามมาตรา 379 หรือเบี้ยปรับที่กำหนดไว้เป็นการชำระหนี้เป็นอย่างอื่นตามมาตรา 382 ก็ได้

2.2 เบี้ยปรับที่กำหนดไว้ในคำมั่นว่าจะให้เบี้ยปรับ (มาตรา 383 วรรคสอง)

มาตรา 383 วรรคสอง ใช้ถ้อยคำว่า “ในเมื่อสัญญาว่าจะให้เบี้ยปรับ....” ซึ่งเมื่ออ่านแล้ว ก็ย่อมไม่เห็นว่าแตกต่างจากเบี้ยปรับที่กำหนดไว้ในสัญญาตามมาตรา 383 วรรคแรก แต่อย่างใดเลย

แต่เมื่อดูต้นร่างมาตรา 383 วรรคสอง ซึ่งร่างไว้เป็นภาษาอังกฤษ ใช้ถ้อยคำว่า “if a person promises a penalty.....” ซึ่งมีความหมายว่า “ในเมื่อบุคคลให้คำมั่นว่าจะให้เบี้ยปรับ....”

ดังนั้น หากจะอ่านมาตรา 383 วรรคสอง ให้ได้ความในทางที่จะใช้บังคับได้ จึงต้องถือว่าถ้อยคำในมาตรา 383 วรรคสองที่ว่า “ในเมื่อบุคคลสัญญาว่าจะให้เบี้ยปรับ....” มีความหมายว่า “ในเมื่อบุคคล ให้คำมั่นว่าจะให้เบี้ยปรับ....” ตามต้นร่างภาษาอังกฤษ

เบี้ยปรับที่กำหนดไว้ในคำมั่นว่าจะให้เบี้ยปรับ ตามมาตรา 383 วรรคสอง อาจกำหนดไว้ได้ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งในสองลักษณะ ต่อไปนี้

(1) ให้คำมั่นว่าจะให้เบี้ยปรับเมื่อตนกระทำการอันหนึ่งอันใด

เช่น ก. ต้องการจะสร้างโรงงานอุตสาหกรรมในที่ดินของตน แต่เจ้าของที่ดินข้างเคียงคัดค้านไม่ยอมให้สร้าง ก. ได้เจรจากับเจ้าของที่ดินข้างเคียงจนเจ้าของที่ดินข้างเคียงยอมไม่คัดค้าน โดย ก. ให้คำมั่นไว้แก่เจ้าของที่ดินข้างเคียงว่า ถ้า ก. ปล่อยน้ำโสโครกจากโรงงานไหลเข้าที่ดินข้างเคียง ก. ยอมเสียค่าปรับให้เจ้าของที่ดินข้างเคียงเป็นเงิน 500,000 บาท

(2) ให้คำมั่นว่าจะให้เบี้ยปรับเมื่อตนงดเว้นกระทำการอันหนึ่งอันใด

เช่น ก. ต้องการจะสร้างโรงงานอุตสาหกรรมในที่ดินของตน แต่เจ้าของที่ดินข้างเคียงคัดค้านไม่ยอมให้สร้าง ก. ได้เจรจากับเจ้าของที่ดินข้างเคียงจนเจ้าของที่ดินข้างเคียง

ยอมไม่คัดค้าน โดย ก. ให้คำมั่นไว้แก่เจ้าของที่ดินข้างเคียงว่า ถ้า ก. งดเว้นไม่ขุดลอกคลองที่ใช้เป็นทางระบายน้ำโสโครกจากโรงงานไปสู่แม่น้ำทุกระยะเวลา 6 เดือน ก. ยอมเสียค่าปรับให้เจ้าของที่ดินข้างเคียงเป็นเงิน 500,000 บาท

3. ศาลจะลดเบี้ยปรับได้เพียงใด

การที่ศาลจะลดเบี้ยปรับตามมาตรา 388 นี้ มิใช่ศาลจะลดลงเหลือน้อยเพียงใดก็ได้ แต่กฎหมายกำหนดไว้ว่า ศาลจะลดลงได้เพียงเพื่อให้เบี้ยปรับนั้นเป็นจำนวนพอสมควร

เบี้ยปรับเพียงใดจึงจะเป็นจำนวนพอสมควร ต้องพิจารณาถึงทางได้ทางเสียของเจ้าหนี้ทุกอย่างอันชอบด้วยกฎหมาย ไม่ใช่แต่เพียงทางได้เสียในเชิงทรัพย์สินเท่านั้น กล่าวคือ จะถือหลักคำนวณค่าเสียหายแต่เพียงตามมาตรา 222 เท่านั้นไม่ได้ แต่ต้องพิจารณาถึงค่าเสียหายในทางอื่นๆ ด้วย เช่น ค่าเสียหายในทางจิตใจหรือเกียรติยศชื่อเสียงของฝ่ายที่จะได้รับเบี้ยปรับ ฯลฯ

ตัวอย่าง

(1) แหวนประจำตระกูลของ ก. ตกไปอยู่แก่ ข. ก. อยากได้กลับมาเป็นของตน จึงทำสัญญาซื้อแหวนวงนั้นจาก ข. ราคา 1,000 บาท แต่เนื่องจาก ก. อยากได้แหวนวงนั้นมาก เพราะเป็นแหวนเก่าแก่ประจำตระกูลของ ก. มีคุณค่าในทางจิตใจของ ก. มาก จึงได้กำหนดไว้ในสัญญาว่า หาก ข. ไม่ส่งมอบแหวนวงนั้นให้แก่ ก. ตามกำหนดนัด ข. ต้องเสียเบี้ยปรับให้แก่ ก. เป็นเงิน 10,000 บาท ดังนี้ แม้จะมากเกินไป ก็ยังต้องคิดถึงทางได้เสียเกี่ยวกับความรู้สึกและจิตใจของ ก. เป็นพิเศษ¹

(2) เบี้ยปรับนั้นแม้จะได้กำหนดกันในสัญญา แต่ก็มิได้บังคับไว้โดยเด็ดขาดว่า จะต้องให้เป็นไปตามนั้น ศาลย่อมใช้ดุลพินิจลดจำนวนเบี้ยปรับตามสัญญาลงได้ จำเลยผิดสัญญาไม่ส่งมอบสิ่งของให้แก่โจทก์ตามสัญญา แต่เมื่อคำนึงถึงทางได้เสียของโจทก์ซึ่งเป็นเจ้าหนี้แล้ว ศาลไม่กำหนดเบี้ยปรับตามสัญญาเป็นค่าเสียหายให้แก่โจทก์ โดยเห็นว่าหลักประกันที่โจทก์รับไว้เป็นการเพียงพอและเหมาะสมกับความเสียหายของโจทก์ตามควรแก่พฤติการณ์แห่งคดี จึงเป็นการชอบแล้ว (คำพิพากษาฎีกาที่ 2866/2526)

¹ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช, อ้างแล้ว, หน้า 543-544

4. กรณีขาดสิทธิเรียกร้องขอลดเบี้ยปรับ

มาตรา 383 ให้อำนาจศาลที่จะสั่งลดเบี้ยปรับที่กำหนดไว้สูงเกินส่วนให้เหลือเพียงเป็นจำนวนพอสมควร เพื่อเป็นการป้องกันและแก้ไขมิให้บุคคลทำสัญญากันหรือให้ค้ำมัดไว้โดยมีการได้เปรียบเสียเปรียบกันอย่างไม่เป็นธรรม

แต่ถ้าบุคคลฝ่ายที่จะต้องชำระเงิน (หรือชำระหนี้เป็นอย่างอื่น) ตามข้อกำหนดเบี้ยปรับได้ชำระเงิน (หรือชำระหนี้เป็นอย่างอื่น) ตามข้อกำหนดเบี้ยปรับ ซึ่งถึงแม้กำหนดไว้สูงเกินส่วนไปแล้ว ก็เท่ากับบุคคลนั้นพอใจในข้อกำหนดเบี้ยปรับนั้นแล้ว มาตรา 383 จึงบัญญัติไว้ว่า เมื่อได้ชำระเงินตามเบี้ยปรับแล้ว สิทธิเรียกร้องขอลดก็เป็นอันขาดไป

อนึ่ง ถ้าเป็นกรณีที่มีการส่งมอบเบี้ยปรับกันไว้ตั้งแต่ก่อนผิดสัญญาหรือผิดค้ำมัด สิทธิเรียกร้องขอให้ลดเบี้ยปรับจะขาดไปก็ต่อเมื่อบุคคลฝ่ายที่จะต้องชำระเงิน (หรือชำระหนี้เป็นอย่างอื่น) ตามข้อกำหนดเบี้ยปรับได้แสดงเจตนาต่อคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งแล้วว่ายอมให้รับเบี้ยปรับนั้น

5. ศาลมีอำนาจสั่งลดเบี้ยปรับได้เองหรือไม่

มีปัญหาว่าเบี้ยปรับที่กำหนดไว้สูงเกินส่วนนั้น หากไม่มีผู้ใดร้องขอให้ศาลสั่งลด ศาลมีอำนาจสั่งลดได้เองหรือไม่ เรื่องนี้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 142 บัญญัติไว้ว่า

“คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลที่ชี้ขาดคดี ต้องตัดสินตามข้อหาในคำฟ้องทุกข้อ แต่ห้ามมิให้พิพากษาหรือทำคำสั่งให้สิ่งใดๆ เกินไปกว่าหรือนอกจากที่ปรากฏในคำฟ้อง เว้นแต่

(5) ในคดีที่อาจยกข้อกฎหมายอันเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของประชาชนขึ้นอ้างได้นั้น เมื่อศาลเห็นสมควร ศาลจะยกข้อเหล่านั้นขึ้นวินิจฉัยแล้วพิพากษาคดีไปก็ได้”

บทบัญญัติมาตรา 383 วรรคแรกตอนท้ายที่ว่า “เมื่อได้ชำระเงินตามเบี้ยปรับแล้ว สิทธิเรียกร้องขอลดก็เป็นอันขาดไป” มีความหมายอยู่ในตัวว่า สิทธิเรียกร้องขอลดเบี้ยปรับที่กำหนดไว้สูงเกินส่วนนั้น อาจสูญเสียได้ โดยการชำระเงิน (หรือชำระหนี้เป็นอย่างอื่น) ตามเบี้ยปรับนั้น จึงน่าจะถือได้ว่าบทบัญญัติมาตรา 383 นี้เป็นข้อกฎหมายอันไม่เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของประชาชน

ดังนั้น หากไม่มีผู้ใดร้องขอให้ศาลสั่งลดเบี้ยปรับที่กำหนดไว้สูงเกินส่วน ศาลไม่มีอำนาจสั่งลดเองโดยลำพัง

ตัวอย่าง

(1) การรับเหมาก่อสร้างมีกำหนดเวลา และมีกำหนดเบี้ยปรับกันไว้เมื่อทำงานช้ากว่ากำหนดวันละ 400 บาท ผู้ก่อสร้างทำงานช้าไป 262 วัน ศาลเห็นว่าเบี้ยปรับสูงเกินส่วน จึงให้ลดลงกึ่งหนึ่ง (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 145/2496)

(2) ก. ทำสัญญารับสุราของกรมโรงงานอุตสาหกรรมไปจำหน่าย โดยมีข้อกำหนดว่า ถ้า ก. จำหน่ายสุราได้ต่ำกว่าจำนวนที่กำหนดไว้ ก. ต้องเสียค่าปรับให้แก่กรมโรงงานอุตสาหกรรมเป็นเงิน 69,220 บาท เมื่อปรากฏว่า ก. ได้เสียเงินกินเปล่าให้แก่กรมโรงงานอุตสาหกรรมไปแล้วถึง 400,000 บาท และ ก. ผิดสัญญาเฉพาะจำหน่ายสุราไม่ได้ตามจำนวนที่กำหนดไว้ ศาลเห็นว่าค่าปรับสูงเกินส่วน จึงเห็นสมควรให้ลดลงปรับเพียง 40,000 บาท (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 589/2499)

(3) จำเลยติดค้างค่าไม้พินโจทก์ แล้วได้ทำหนังสือรับสภาพหนี้และประณิประนอมยอมความยอมชำระหนี้ให้ตามฟ้อง และยอมใช้ค่าเสียหายที่โจทก์จ่ายค่าจ้างทนายความตามที่จ้างจริง และกำหนดเบี้ยปรับสำหรับค่าจ้างทนายความไว้ 4,500 บาท เมื่อโจทก์ฟ้องให้จำเลยชำระเงินตามสัญญาประณิประนอมยอมความ โดยอ้างว่าเสียค่าจ้างทนายความ 4,500 บาท ขอให้จำเลยใช้ด้วยนั้น เมื่อศาลเห็นว่าเบี้ยปรับสูงเกินส่วน แม้โจทก์จะได้จ่ายไปจริง ศาลก็ลดเบี้ยปรับลงได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 748/2513)

(4) การให้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายในกรณีผิดสัญญานั้น เพื่อชดเชยและให้ความพอใจแก่ฝ่ายที่ไม่ผิดสัญญาสำหรับความเสียหายที่ได้รับจริงๆ กฎหมายไม่ประสงค์จะให้มีการค้ากำไรในการผิดสัญญา เบี้ยปรับก็คือค่าเสียหายที่ตกลงกันไว้ล่วงหน้า จึงเป็นส่วนหนึ่งของค่าเสียหาย ถ้าเบี้ยปรับสูงเกินส่วนศาลย่อมลดลงได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 791/2513)

ตอนที่ 4

ความไม่สมบูรณ์ของสัญญาประธาน

ทำให้ข้อกำหนดเบี้ยปรับไม่สมบูรณ์ตามไปด้วย

มาตรา 384 บัญญัติว่า

“ถ้าการชำระหนี้ตามที่สัญญาไว้หนี้ไม่สมบูรณ์ การที่ตกลงกันด้วยข้อเบี้ยปรับในการไม่ปฏิบัติตามสัญญานั้นก็ย่อมไม่สมบูรณ์คู่กัน แม้ถึงคู่กรณีจะได้อำนาจสัญญาหนี้ไม่สมบูรณ์”

มีข้อพิพาทณาดังนี้

1. ข้อกำหนดเบี่ยงปรับที่กำหนดไว้ในสัญญาเป็นเพียงสัญญาอุปกรณ์

ข้อกำหนดเบี่ยงปรับนั้น บุคคลอาจกำหนดไว้ในสัญญาก็ได้ หรือกำหนดไว้เป็นคำมั่นว่าจะให้เบี่ยงปรับก็ได้ ดังได้อธิบายมาแล้วในมาตรา 383

ในกรณีที่กำหนดเบี่ยงปรับไว้ในสัญญา ข้อกำหนดเบี่ยงปรับก็มีสภาพเป็นเพียงสัญญาอุปกรณ์ คือ เป็นสัญญาที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ก็แต่โดยอาศัยเกี่ยวเกาะสัญญาประธาน และมีอยู่เพื่อประโยชน์แห่งสัญญาประธานเท่านั้น

2. ถ้าสัญญาประธานไม่สมบูรณ์ ข้อกำหนดเบี่ยงปรับย่อมตกเป็นอันไม่สมบูรณ์ตามไปด้วยเสมอ

เนื่องจากข้อกำหนดเบี่ยงปรับเป็นเพียงสัญญาอุปกรณ์ เกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ก็แต่โดยอาศัยเกี่ยวเกาะสัญญาประธาน และมีอยู่เพื่อประโยชน์แห่งสัญญาประธานเท่านั้น ดังนั้น ถ้าสัญญาประธานไม่สมบูรณ์ ข้อกำหนดเบี่ยงปรับซึ่งเป็นสัญญาอุปกรณ์จึงตกเป็นอันไม่สมบูรณ์ตามไปด้วยเสมอ ไม่ว่ากรณีจะเป็นประการใด ซึ่งมาตรา 384 ได้บัญญัติไว้ให้เห็นว่า “แม้ถึงคู่กรณีจะได้อำนาจข้อสัญญา (ประธาน) นั้นไม่สมบูรณ์”

3. ความหมายของคำว่า “ไม่สมบูรณ์” ตามมาตรา 384

ความในมาตรา 384 ที่ว่า “ถ้าการชำระหนี้ตามที่สัญญาไว้ไม่สมบูรณ์” นั้น ถ้าหากเป็นกรณีที่สัญญาประธานตกเป็นโมฆะ ข้อกำหนดเบี่ยงปรับตกย่อมตกเป็นโมฆะไปด้วยอย่างไม่必有ปัญหาอะไร

ตัวอย่าง

ก. จำงให้ ข. ไปตีสิริระ ค. ตกลงค่าจำง 200 บาท มีข้อกำหนดไว้ด้วยว่า ถ้า ข. ไม่ตีสิริระ ค. หรือตีแล้วสิริระ ค. ไม่แตก ข. ต้องเสียค่าปรับให้แก่ ก. 100 บาท เช่นนี้ สัญญาจำงระหว่าง ก. และ ข. ตกเป็นโมฆะตามมาตรา 150 ข้อกำหนดเบี่ยงปรับจึงตกเป็นโมฆะตามไปด้วย แต่ถ้าหากเป็นกรณีที่สัญญาประธานเพียงแต่ตกเป็นโมฆะ มีปัญหาว่าข้อกำหนดเบี่ยงปรับจะยังคงใช้บังคับได้หรือไม่

เกี่ยวกับเรื่องนี้ จะเห็นได้ว่าเนื่องจากนิติกรรมที่เป็นโมฆะนั้น เป็นนิติกรรมที่ยังมีผลในกฎหมายผูกพันกันได้จนกว่าจะถูกบอกล้าง คราบใดที่สัญญาประธานที่ตกเป็นโมฆะยังไม่ถูกบอกล้าง สัญญาประธานนั้นก็ยังคงใช้บังคับได้ ดังนั้น ข้อกำหนดเบี่ยงปรับจึงยังคงใช้บังคับได้ด้วย

แต่ถ้ามีการบอกล้างโมฆียะกรรมนั้นถูกต้องตามกฎหมายแล้ว สัญญาประธานนั้นก็ตกเป็นโมฆะ ซึ่งทำให้ข้อกำหนดเบี่ยงปรับตกเป็นโมฆะตามไปด้วย

ตัวอย่าง

ก. ผู้เยาว์ทำสัญญาขายรถยนต์ให้แก่ ข. โดยไม่ได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรม มีข้อกำหนดในสัญญาซื้อขายรถยนต์นั้นด้วยว่า ถ้า ก. ไม่ส่งมอบรถยนต์ให้แก่ ข. ตามกำหนดในสัญญา ก. ต้องเสียค่าปรับให้แก่ ข. เป็นเงิน 3,000 บาท

เช่นนี้ สัญญาซื้อขายรถยนต์ระหว่าง ก. และ ข. จึงตกเป็นโมฆียะตามมาตรา 21 และมาตรา 153 แต่ตราบใดที่ยังไม่มีการบอกล้าง สัญญาซื้อขายรถยนต์ระหว่าง ก. และ ข. นั้นก็ยังคงใช้บังคับกันได้ ดังนั้น ข้อกำหนดเบี่ยงปรับจึงยังคงใช้บังคับได้ด้วย

แต่ถ้าต่อมาผู้แทนโดยชอบธรรมของ ก. ผู้เยาว์ได้บอกล้างโมฆียะกรรมนั้น สัญญาซื้อขายรถยนต์ระหว่าง ก. และ ข. จึงตกเป็นโมฆะ (มาตรา 176 วรรคแรก) และมีผลให้ข้อกำหนดเบี่ยงปรับตกเป็นโมฆะตามไปด้วย

ตอนที่ 5

หน้าที่นำสืบเมื่อถูกหนีโต้แย้งการริบเบี่ยงปรับ

มาตรา 385 บัญญัติว่า

“ถ้าถูกหนีโต้แย้งการริบเบี่ยงปรับโดยอ้างเหตุว่าตนได้ชำระหนี้แล้วไซ้ ท่านว่าถูกหนีจะต้องพิสูจน์การชำระหนี้ เว้นแต่การชำระหนี้ของตนจะต้องทำนั้นเป็นการให้งวดวันการอันใดอันหนึ่ง”

เรื่องหน้าที่นำสืบเป็นเรื่องในชั้นคำเนนคดีในศาล ซึ่งตามปกติระเบียบวิธีพิจารณาคดีแพ่งในศาล กำหนดไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง¹ แต่สำหรับเรื่องหน้าที่นำสืบเมื่อถูกหนีโต้แย้งการริบเบี่ยงปรับ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้บัญญัติไว้ด้วยในมาตรา 385 นี้

¹เช่น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 “ถ้าคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกล่าวอ้างข้อเท็จจริงอย่างใด ๆ เพื่อสนับสนุนคำฟ้องหรือคำให้การของตน ให้หน้าที่นำสืบข้อเท็จจริงนั้นตกอยู่กับคู่ความฝ่ายที่กล่าวอ้าง.....”

มาตรา 385 บัญญัติถึงหน้าที่นำสืบข้อเท็จจริงเฉพาะในกรณีที่ลูกหนี้ได้แจ้งการริบเบี
ปรับ (หรือได้แจ้งการเรียกเบีปรับอันจะพึงริบ) ซึ่งแยกออกได้ 2 กรณี คือ

1. ถ้าลูกหนี้ได้แจ้งการริบเบีปรับโดยอ้างเหตุว่าตนได้ชำระหนี้แล้ว

ลูกหนี้มีหน้าที่นำสืบข้อเท็จจริงนั้น คือพิสูจน์ว่าตนได้ชำระหนี้แล้ว

ตัวอย่าง

ก. ทำสัญญาขายไม้ไฟให้แก่ ข. เดือนละหนึ่งหมื่นห้า มีกำหนด 1 ปี โดยมีข้อกำหนดว่าถ้า ก. ส่งมอบไม้ไฟให้แก่ ข. เดือนละไม่ถึงหนึ่งหมื่นห้า ก. ต้องเสียค่าปรับให้แก่ ข. หนึ่งหมื่นบาท

ต่อมา ข. ริบเบีปรับหรือฟ้องร้องเรียกเบีปรับอันจะพึงริบจาก ก. โดยอ้างว่า ก. ส่งมอบไม้ไฟให้ไม่ครบเดือนละหนึ่งหมื่นห้า

เช่นนี้ ถ้า ก. ลูกหนี้ (ในอันที่จะต้องส่งมอบไม้ไฟ) ได้แจ้งการริบเบีปรับหรือการฟ้องเรียกเบีปรับอันจะพึงริบ ก. ลูกหนี้ต้องนำสืบข้อเท็จจริงพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่า ก. ได้ส่งมอบไม้ไฟให้แก่ ข. ครบถ้วนตามสัญญา คือ เดือนละหนึ่งหมื่นห้าแล้ว

2. ถ้าลูกหนี้ได้แจ้งการริบเบีปรับ ในกรณีที่การชำระหนี้อันลูกหนี้จะต้องทำนั้นเป็นการให้งวดวันการอันใดอันหนึ่ง

เจ้าหนี้มีหน้าที่นำสืบข้อเท็จจริงว่าลูกหนี้ได้ฝ่าฝืนสัญญา โดยกระทำการอันนั้นขึ้น

ตัวอย่าง

ก. จ้าง ข. ทำงานในร้านเครื่องพิมพ์ดีดของ ก. โดยมีข้อสัญญาว่า เมื่อ ข. ออกจากร้านของ ก. ไปแล้วภายในเวลา 5 ปี ห้ามมิให้ ข. ไปทำงานเป็นช่างซ่อมเครื่องพิมพ์ดีดในร้านอื่นในกรุงเทพฯ มิฉะนั้น ข. ต้องเสียเบีปรับให้แก่ ก. เป็นเงิน 10,000 บาท

ต่อมา ก. ริบเบีปรับหรือฟ้องเรียกเบีปรับอันจะพึงริบจาก ข. โดยอ้างว่า ข. ฝ่าฝืนข้อสัญญาโดยไปทำงานเป็นช่างซ่อมเครื่องพิมพ์ดีดในร้านอื่นในกรุงเทพฯ ภายในเวลา 5 ปี นับแต่ ข. ออกจากร้านของ ก. ไป

เช่นนี้ ถ้า ข. ลูกหนี้ได้แจ้งการริบเบีปรับหรือการฟ้องเรียกเบีปรับอันจะพึงริบ ก. เจ้าหนี้ต้องนำสืบข้อเท็จจริงพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่า ข. ได้ฝ่าฝืนข้อสัญญาโดยไปทำงานเป็นช่างซ่อมเครื่องพิมพ์ดีดในร้านอื่นในกรุงเทพฯ ภายในเวลา 5 ปี นับแต่ ข. ออกจากร้านของ ก. ไป